

Право на життя: відповідність принципам та нормам права Європейського Союзу

Авторка: Юлія Коваленко, адвокатка, юристка Центру стратегічних справ Української Гельсінської спілки з прав людини (УГСПЛ)

<https://eurointegration.ccl.org.ua/expert/kovalenko/>

Текст станом на листопад 2025 року

Це дослідження підготовлене у межах проекту «Правосуддя для жертв війни та покращення дотримання основоположних прав в Україні», що реалізується за підтримки Європейського Союзу. Усі думки, погляди та пропозиції, викладені в цьому дослідженні, належать виключно автору(-ці) та відображають думки, погляди та пропозиції автора(-ки) та ГО «Центр громадянських свобод». Це дослідження жодним чином не відображає позиції чи політики Європейського Союзу.

**Funded by
the European Union**

Автор і видавець: Громадська організація «Центр громадянських свобод»

Мови видання: українська

Посилання на сайт: <https://ccl.org.ua>

E-mail: office@ccl.org.ua

Використання опублікованих матеріалів дозволяється за умови обов'язкового посилання на джерело інформації.

Рекомендоване цитування: Коваленко Ю. Право на життя: відповідність принципам та нормам права Європейського Союзу. *Центр громадянських свобод*. 2026. 21 с. URL: <https://eurointegration.ccl.org.ua/>

© Коваленко Ю., Громадська організація «Центр громадянських свобод», 2026

ЗМІСТ

Право на життя: відповідність принципам та нормам права Європейського Союзу	3
Вступ	3
Принципи та норми права ЄС у сфері захисту права на життя.	4
Практика Суду ЄС та ЄСПЛ щодо гарантування права на життя.....	7
Дерогація України та зобов'язання щодо права на життя у контексті збройного конфлікту.	10
Імплементация права ЄС, відповідність законодавства та практики України принципам і нормам права ЄС щодо права на життя.	11
Висновки та рекомендації	16

Право на життя: відповідність принципам та нормам права Європейського Союзу

Вступ

Захист основоположних прав людини в ЄС гарантований на рівні первинного права ЄС та є одним з основних принципів та спільних цінностей, на яких ґрунтується цей політично-економічний союз (статті 2 та 6 Договору про ЄС).¹ Правові засади регулювання захисту основоположних прав та свобод у ЄС ґрунтуються, зокрема на основі спільних конституційних традицій держав-членів, міжнародно-правових зобов'язань, а також практиці Суду ЄС² та ЄСПЛ.

Водночас забезпечення верховенства права та поваги до прав людини й основоположних свобод є одними з керівних принципів та цілей Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію).³

Одним з найважливіших основоположних прав, що є передумовою реалізації інших прав і свобод, є право на життя. Захист права на життя на рівні ЄС інтегрований у правові системи всіх держав-членів як через визнання цього права у національних конституціях та законах, так і через дотримання державами-членами відповідних положень Хартії ЄС про основоположні права (далі – Хартія ЄС), Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ/Конвенція) та врахування практики Суду ЄС та ЄСПЛ.

Відтак, у контексті виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції, в тому числі у зв'язку з набуттям статусу кандидата на вступ до ЄС, першочергове значення має дотримання принципу поваги до основоположних прав, включаючи право на життя, у законодавстві та правозастосовній практиці, а також ефективне функціонування судової та правоохоронної систем, які сприяє їх захисту.

---

¹ Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про Функціонування Європейського Союзу. Доступно за посиланням: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text

² Тут і далі Суд ЄС (англ. - Court of Justice of the European Union/CJEU) - узагальнена назва Суду (англ. - Court of Justice) та Загального Суду (англ. - General Court) як складових елементів судової системи ЄС

³ Статті 2 та 14 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Доступно за посиланням: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

Принципи та норми права ЄС у сфері захисту права на життя

Право на життя закріплено в основних міжнародно-правових документах з прав людини – статті 3 Загальної декларації прав людини, статті 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (далі — МПГПП), статті 2 ЄКПЛ. Водночас воно гарантоване й у конституціях всіх держав-членів ЄС,⁴ які одночасно є державами-учасницями ЄКПЛ.

На рівні первинного права ЄС право на життя закріплено у статті 2 Хартії ЄС, яка, як зауважено у її преамбулі, підтверджує основоположні права і свободи, які походять зі спільних для держав-членів конституційних традицій та міжнародних зобов'язань, зокрема за ЄКПЛ, а також прецедентного права Суду ЄС та ЄСПЛ.

Стаття 2 Хартії ЄС включає дві частини – перша гарантує право кожного на життя, а друга – закріплює заборону смертної кари. Положення статті 2 Хартії ЄС кореспондують відповідним положенням статті 2 ЄКПЛ, а також статтям 1 та 2 Протоколу № 6 до ЄКПЛ та статті 2 Протоколу №13 до ЄКПЛ, які закріплюють заборону смертної кари.

Як зауважено у пояснювальній записці до Хартії ЄС, ті, виключення, що закріплені у статті 2 § 2 ЄКПЛ,⁵ слід розглядати як такі, що також є частиною Хартії.⁶

Оскільки захист основоположних прав та свобод у ЄС ґрунтується, серед іншого, на основі спільних міжнародно-правових зобов'язань, то положення статті 2 Хартії ЄС також відповідають положенням статті 6 МПГПП, якою гарантується право на життя та положенням Другого факультативного протоколу до МПГПП, який стосується скасування смертної кари.⁷ Примітно, що Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права у статтях 11 та 12 також містить положення, що закріплюють право на належний рівень життя та найвищий рівень фізичного та психологічного здоров'я, які побічно стосуються права на життя.

Водночас право на життя слід розглядати й крізь призму екологічних прав людини, зокрема права на безпечне для життя та здоров'я довкілля, адже зміна клімату і погіршення якості навколишнього природного середовища безумовно створює ризики для життя і здоров'я людей. Тому все більше країн і міжнародних організацій визнають

---

⁴ FRA. Right to life/ National constitutional law. URL: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/2-right-life#national-constitutional-law>

⁵ Відповідні положення статті 2 ЄКПЛ закріплюють, що «Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

- a) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;
- b) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;
- c) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання.»

⁶ Explanations relating to the Charter of Fundamental Rights. Official Journal of the European Union. C 303/02. Vol. 50. 14 December 2007. P. 17-35. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=%20celex%3A32007X1214%2801%29>

⁷ Роз'яснення щодо зобов'язань держав щодо запобігання свавільному позбавленню життя, необхідності проведення розслідувань у разі порушення права на життя та захисту від застосування смертної кари деталізовані у Загальному коментарі № 36 Стаття 6: право на життя. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/CCPR/GCArticle6/GCArticle6_EN.pdf

важливість інтеграції екологічних прав у ширший контекст прав людини, що сприяє збереженню життя та здоров'я нинішніх і майбутніх поколінь.

Установчі договори та Хартія ЄС не містять відповідних положень щодо гарантування екологічних прав людини, але стаття 37 Хартії ЄС містить положення, що *«високий рівень охорони довкілля та покращення його якості мають бути інтегровані у політику Союзу і забезпечуватися згідно з принципом сталого розвитку»*. Стаття 11 Договору про функціонування ЄС також наголошує, що вимоги щодо охорони довкілля повинні бути невід'ємною частиною визначення та реалізації політик та дій Союзу, зокрема з огляду на сприяння сталому розвитку. Питання захисту навколишнього середовища та подолання наслідків покинутих боєприпасів, що не вибухнули, для цивільного населення та навколишнього природного середовища також закріплені й в Угоді про асоціацію (ст. 12, 360-366). Відтак, хоч екологічні права людини, зокрема й право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, безпосередньо не закріплені у джерелах первинного права ЄС, втім зазвичай вони закріплені у національному законодавстві держав-членів, а також, опосередковано, у вторинному праві ЄС, що пов'язане із захистом довкілля та покращенням його якості.

Таким чином, у рамках ЄС існує високий рівень узгодженості основних стандартів щодо гарантування права на життя, адже це безпосередньо впливає зі спільних конституційних традицій та міжнародних зобов'язань держав-членів, зокрема за ЄКПЛ.

Водночас право на життя закріплено у низці актів вторинного права ЄС (регламентах, директивах, рішеннях), що деталізують норми щодо захисту права на життя у різних сферах через реалізацію відповідних політик, зокрема:

- **Заборона смертної кари.** ЄС послідовно виступає за абсолютну заборону смертної кари. У цьому аспекті варто звернути увагу на *Регламент (ЄС) 2019/125 Європейського Парламенту та Ради від 16 січня 2019 року щодо торгівлі певними товарами, які можуть бути використані для смертної кари, катувань або інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання*.
- **Притулок та міграційна політика.** У сфері міграції вторинні акти ЄС забезпечують захист права на життя для мігрантів і шукачів притулку. Наприклад, *Директива 2013/32/ЄС про загальні процедури надання та позбавлення міжнародного захисту* встановлює стандарти для надання притулку людям, які шукають захисту від загроз своєму життю. ЄС дотримується принципу недопущення примусового повернення, який забороняє повернення осіб до країни, де вони можуть зіткнутися з серйозними загрозами їхньому життю і ризикують зазнати непоправної шкоди, включаючи переслідування, катування, жорстоке поведження або інші серйозні порушення прав людини. Цей принцип має вирішальне значення у справах про надання притулку в рамках Загальноєвропейської системи надання притулку (CEAS).

- **Захист та управління кордонами.** ЄС має розвинену систему управління та контролю за кордонами, що реалізується через Європейську агенцію з прикордонної та берегової охорони (Frontex), яка спільно з державами-членами ЄС та третіми країнами сприяє забезпеченню ефективного прикордонного контролю, протидії нелегальній міграції та боротьбі з транскордонною злочинністю. Хоча безпека кордонів є пріоритетом, ЄС має забезпечити гуманне поводження з особами, які перетинають кордони, зокрема задля запобігання депортації в країни, де їхнє життя може бути в небезпеці (принцип невислання). У цьому аспекті зауважимо, що в рамках ЄС діє *Регламент (ЄС) 656/2014 Європейського Парламенту та Ради від 15 травня 2014 року про встановлення правила спостереження за зовнішніми морськими кордонами в контексті оперативного співробітництва, що координується Європейською агенцією з питань управління оперативним співробітництвом на зовнішніх кордонах держав-членів Європейського Союзу*, який спрямований, серед іншого, на забезпечення безпеки та захисту життя осіб, які перетинають морські кордони ЄС, зокрема шляхом координації пошуково-рятувальних операцій, для осіб, що зазнали лиха на морі, та запобігання нелегальному перетину кордонів, що може загрожувати життю мігрантів.
- **Боротьба з тероризмом.** ЄС приділяє велику увагу як превентивним заходам, так і притягненню до відповідальності за терористичні акти, впроваджуючи заходи, спрямовані на забезпечення безпеки та життя громадян і запобігання тероризму, який ставить під загрозу життя великої кількості людей. У цьому аспекті одним з ключових актів є *Директива (ЄС) 2017/541 Європейського Парламенту та Ради від 15 березня 2017 року про боротьбу з тероризмом, що замінює Рамкове рішення Ради 2002/475/ІНА та вносить зміни до Рішення Ради 2005/671/ІНА*. Так само ЄС співпрацює на двосторонньому, регіональному та міжнародному рівнях з метою запобігання та боротьби з тероризмом.
- **Охорона здоров'я.** ЄС регулює стандарти охорони здоров'я та безпеки для захисту життя, зокрема, на робочому місці, у сфері захисту прав споживачів та громадського здоров'я, а також впроваджує стандарти щодо якості лікарських засобів, медичного обслуговування та безпеки харчових продуктів. Наприклад, *Директива 89/391/ЄЕС щодо запровадження заходів, покликаних заохочувати до покращення безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі* зобов'язує роботодавців впроваджувати заходи, спрямовані на запобігання нещасним випадкам та загрозам для життя.
- **Захист довкілля.** Екологічна політика та правила ЄС часто опосередковано захищають право на життя, забезпечуючи право на безпечне для життя та здоров'я довкілля. Крім того, на регіональному та міжнародному рівні ЄС підтримує співпрацю щодо роззброєння, зокрема й подолання наслідків

покинутих боєприпасів, що не вибухнули, для цивільного населення та довкілля (ст. 12, 360-366 Угоди про асоціацію).

- **Право на життя у контексті кримінальної юстиції.** У цьому аспекті ключовим актом є *Директива 2012/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради, що запроваджує мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочинів, а також замінює Рамкове рішення Ради 2001/220/JHA* (далі – Директива 2012/29/ЄС про права потерпілих), яка покладає на держави-члени ЄС обов’язок на національних рівнях створити умови для належного захисту та підтримки для осіб, які стали потерпілими від злочину, та визначає мінімальний набір прав потерпілих, реалізація яких має бути забезпечена. Також варто згадати про *Директиву 2004/80/ЄС Ради ЄС про відшкодування шкоди жертвам злочинів*, яка передбачає механізм відшкодування злочинів потерпілим від насильницьких злочинів. ЄС також працює над гармонізацією законодавства у сфері боротьби з торгівлею людьми та сексуальною експлуатацією, які можуть ставити під загрозу життя осіб, постраждалих від зазначених злочинів.

Практика Суду ЄС та ЄСПЛ щодо гарантування права на життя

Хоч право на життя гарантоване на рівні ЄС, але досі це право не мало великого практичного значення в прецедентній практиці Суду ЄС.

Право на життя часто розглядається Судом ЄС у контексті міграції, прав біженців та шукачів притулку. Прикладом може слугувати справа *Centre public d’action sociale d’Ottignies-Louvain-la-Neuve v. Moussa Abdida (C-562/13)*. У цій справі Суд ЄС постановив, що держави-члени повинні забезпечити засоби для автоматичного призупинення виконання наказу про видворення, якщо виконання цього наказу може піддавати особу ризику нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання, що є порушенням статті 4 Хартії ЄС (§§48-49). Це рішення також опосередковано зачіпає й питання гарантування права на життя, наголошуючи на тому, що держави-члени ЄС зобов’язані надати громадянину третьої країни, який страждає на серйозну хворобу та оскаржив рішення про повернення, виконання якого може наразити його на серйозний ризик серйозного і незворотного погіршення стану його здоров’я, гарантії до моменту повернення, включаючи право користуватися невідкладною медичною допомогою та необхідним лікуванням хвороби протягом періоду, на який відповідна держава-член ЄС зобов’язана відкласти видворення (§58, 62).⁸

Іншою важливою справою у контексті забезпечення права на життя є *Minister voor Immigratie en Asiel v. X (C-199/12), Y (C-200/12), Z (C-201/12)*. У цій справі X, Y і Z подали заяви на отримання дозволу на проживання в Нідерландах, посилаючись на переслідування у своїх країнах походження через їхню гомосексуальну орієнтацію, адже

---

⁸ Case C-562/13, *Centre public d’action sociale d’Ottignies-Louvain-la-Neuve v Moussa Abdida* (Judgment of the Court (Grand Chamber), of 18 December 2014. ECLI:EU:C:2014:2453. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62013CJ0562>

у Сьєрра-Леоне, Уганді та Сенегалі гомосексуальні дії криміналізовані та караються тюремним ув'язненням. У цій справі Суд ЄС постановив, що існування законів, які криміналізують гомосексуальні дії, саме по собі не є переслідуванням. Проте, якщо ці закони передбачають тюремне ув'язнення за гомосексуальні дії і реально застосовуються, це може вважатися переслідуванням, яке порушує основоположні права, в тому числі ті, відступ від яких не допускається (§51, 55-56). Отже, національні органи повинні оцінювати факти і обставини у країні походження заявників, включаючи застосування законів, що криміналізують гомосексуальні дії, щоб визначити, чи дійсно існує загроза переслідування (§60).⁹

Основоположне право на життя також розглядається крізь призму екстратериторіального застосування права ЄС. Прикладом може слугувати рішення у справі *Front Polisario*,¹⁰ яка стосується дії ЄС щодо укладання угоди про торгівлю з Марокко, яка поширюється на територію Західної Сахари. Хоч безпосередньо питання права на життя не було предметом розгляду, втім Загальний Суд дійшов висновку, що дії Ради ЄС щодо укладання угоди з Марокко могли мати непрямі наслідки для прав людини, включаючи право на життя, через можливі порушення прав жителів Західної Сахари. У цій справі Загальний Суд визнав, що жодне з положень Договору про ЄС або Хартії ЄС не забороняє укладання угод з третіми країнами, навіть якщо ці угоди застосовуються до територій, суверенітет над якими не визнаний міжнародним співтовариством (§145-146). Загальний Суд також застосував положення Хартії ЄС, хоч прямо й не вказавши, що остання породжує екстратериторіальні зобов'язання, та постановив, що укладаючи угоду з третьою країною, Рада ЄС має враховувати вплив цієї угоди на реалізацію основоположних прав у цій державі, гарантованих Хартією ЄС, зокрема й права на життя (ст. 2) (§228).

Важливих висновків Суд ЄС дійшов й у нещодавньому рішенні у справі *KS and KD v Council and Others*, де були переглянуті питання юрисдикції щодо розгляду позову про відшкодування шкоди у зв'язку з імовірними порушеннями основоположних прав людини інституціями ЄС у сфері Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП). У цій справі KS та KD просили про відшкодування шкоди, завданої діями та бездіяльністю Ради ЄС, Комісії та Європейської служби зовнішніх справ у здійсненні спільних дій щодо діяльності Місії Європейського Союзу з питань верховенства права в Косово (Eulex Kosovo), що, серед іншого, стосувалася розслідувань, проведених під час цієї місії щодо катування, зникнення та вбивства членів сімей KS та KD у Косово у 1999 році. Хоч раніше Загальний Суд постановив, що він не має юрисдикції, і відхилив поданий позов, Велика Палата Суду дійшла протилежного висновку і повернула позов до Загального Суду для винесення рішення щодо прийнятності та, за необхідності, по суті позову. Велика Палата

---

⁹ Joined Cases C-199/12 to C-201/12, *Minister voor Immigratie en Asiel v X and Y and Z v Minister voor Immigratie en Asiel* (Judgment of the Court (Fourth Chamber) of 7 November 2013. ECLI:EU:C:2013:720. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62012CJ0199>

¹⁰ Case T-512/12, *Front populaire pour la libération de la saguia-et-hamra et du rio de oro (Front Polisario) v. Council of the European Union* (Judgment of the General Court (Eighth Chamber) of 10 December 2015. ECLI:EU:T:2015:953. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=ecli:ECLI:EU:T:2015:953>

Суду наголосила, що основоположні права, гарантовані правовим порядком ЄС, поширюються на всі ситуації, що регулюються правом ЄС, а тому поширюються і на СЗБП. Відповідно, основні принципи правового порядку ЄС, зокрема, повага до верховенства права та основоположних прав, застосовуються у цьому контексті, тому органи влади як ЄС, так і держав-членів повинні підлягати судовому контролю (§§67-68). Отже, Суд ЄС має юрисдикцію виносити рішення щодо дій та бездіяльності, які безпосередньо не пов'язані з політичними або стратегічними рішеннями, прийнятими ЄС в контексті СЗБП (включаючи, зокрема, дії чи бездіяльність Eulex Kosovo, серед іншого, й ті, що призвели до неефективного розслідування та порушення прав KS та KD) (§§116-117, 137).¹¹

Важливе значення для забезпечення права на життя має й практика ЄСПЛ, яка не лише є обов'язковою для врахування державами-членами ЄС, які одночасно є й державами-учасницями ЄКПЛ, але й сприяє уніфікації відповідних підходів у цій сфері на рівні ЄС.

Стаття 2 § 1 ЄКПЛ зобов'язує державу не лише утримуватись від умисного чи протиправного спричинення смерті, але й вживати необхідних заходів для захисту життя осіб, які перебувають під її юрисдикцією. Це включає основне завдання держави щодо забезпечення права на життя шляхом прийняття ефективних норм кримінальних законів для запобігання злочинам проти особи, що забезпечуються правоохоронним механізмом для попередження, усунення та покарання порушень таких норм.¹²

Обов'язок держави гарантувати право на життя включає вжиття розумних заходів для забезпечення безпеки осіб та, у випадку тяжкого ушкодження або загибелі, наявність ефективної незалежної судової системи, яка гарантуватиме юридичні засоби, спроможні встановити факти, притягнути до відповідальності винних і забезпечити належне відшкодування потерпілим.¹³ Цей обов'язок опосередковано вимагає існування певної форми ефективного розслідування, якщо є підстави вважати, що особа зазнала небезпечних для життя травм за підозрілих обставин, навіть якщо ймовірною особою, яка вчинила злочин, не є представник держави.¹⁴

Згідно з усталеною практикою ЄСПЛ мінімальні стандарти ефективного розслідування включають такі елементи як: незалежність, належність та ретельність, оперативність і розумна швидкість, а також контроль громадськості та участь близьких родичів.¹⁵

---

¹¹ Joined Cases C-29/22 P and C-44/22 P, KS and KD v Council of the European Union and Others Judgment of the Court (Grand Chamber) of 10 September 2024. ECLI:EU:C:2024:725. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62022CJ0029>

¹² *Gongadze v. Ukraine*, no. 34056/02, § 164, ECHR 2005-XI

¹³ *Gorovenky and Bugara v. Ukraine*, nos. 36146/05 and 42418/05, § 34, 12 January 2012

¹⁴ *Mustafa Tunç and Fecire Tunç v. Turkey* [GC], no. 24014/05, § 171, 14 April 2015

¹⁵ *Mustafa Tunç and Fecire Tunç v. Turkey*, cited above, §§ 172-181; *Al-Skeini and Others v. the United Kingdom* [GC], no. 55721/07, §§ 163-167, ECHR 2011

Дерогація України та зобов'язання щодо права на життя у контексті збройного конфлікту

Після початку повномасштабної агресії Україна подала заяву про дерогацію (відступ) від низки зобов'язань за ЄКПЛ та МПГПП. Відступ від положень ЄКПЛ та МПГПП щодо права на життя, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, та заборони смертної кари - не допускається.¹⁶ Як зауважила Рада Європи, Україна обґрунтовано відступила від своїх зобов'язань, але існує практичне питання щодо узгодження дерогації з принципами необхідності, пропорційності та недискримінації та основоположними принципами МГП - військової необхідності, пропорційності та розрізнення.¹⁷

Навіть під час збройних конфліктів у держави залишаються відповідні зобов'язання щодо захисту права на життя як у ситуаціях, що безпосередньо пов'язані зі збройним конфліктом і його наслідками, так і в умовах втрати контролю над частиною власної території.

Перша група зобов'язань держави включає заходи щодо захисту життя своїх громадян та осіб, що перебувають на її території, зокрема зобов'язання щодо евакуації цивільних осіб із зон бойових дій, організації сховищ і укриттів, розповсюдження інформації про безпекові заходи, зокрема через системи оповіщення про повітряні атаки тощо. Так само держава повинна вживати заходів для захисту цих осіб від наслідків військових дій, як при плануванні власних операцій, так і у контексті захисту від вибухонебезпечних залишків та боєприпасів, що не вибухнули.

В умовах повномасштабного вторгнення гостро постало питання загрози життю та здоров'ю осіб у місцях несвободи, а також осіб, що перебували в установах соціальної сфери, що зумовлена їх перебуванням у зоні бойових дій. Навіть в умовах збройного конфлікту українські органи влади продовжують нести відповідальність за життя та безпеку всіх людей, які проживають або утримуються в місцях несвободи чи установах соціальної сфери, включаючи заклади з надання психіатричної допомоги, геріатричні пансіонати, дитячі будинки-інтернати, психоневрологічні інтернати. У цьому аспекті НГО наголошували, що Україна вжила недостатньо заходів з дотримання прав осіб у місцях несвободи в умовах війни.¹⁸ Зокрема, не була проведена евакуація пенітенціарних установ, через що частина з них у 2022 році опинилася в окупації (частина в'язнів з Херсонської області була депортована на територію РФ), а інші знаходяться в

---

¹⁶ Стаття 15 § 2 ЄКПЛ та стаття 4 МПГПП, а також Протоколи №6 і 13 до ЄКПЛ та Другий факультативний протокол до МПГПП

¹⁷ Council of Europe, Legal analysis of the derogation made by Ukraine under Article 15 of the European Convention of Human Rights and Article 4 of the International Covenant on Civil and Political Rights. URL: <https://rm.coe.int/legal-analysis-of-the-derogation-made-by-ukraine-under-article-15-of-t/1680aa8e2c>

¹⁸ ГО «Fight For Right», ГО «Україна без тортур», Експертний центр з прав людини, Центр «Соціальна Дія» та Українська Гельсінська спілка з прав людини. Аналітичний звіт «Невидимі жертви війни: люди в місцях несвободи», 2023. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/Nevydymi_zhertvy_viyny_liudy_v_mistsiakh_nesvobody_web.pdf

прифронтових регіонах і підпадають під ризики обстрілів, а також заклади часто не забезпечені укриттями від ракетних і бомбових атак.¹⁹

Зобов'язання держави щодо захисту права на життя в умовах збройного конфлікту мають й свої особливості, адже має бути враховано питання здійснення юрисдикції над відповідною територією²⁰ та питання меж застосування сили при плануванні військових операцій.²¹ Крім того, у кожному випадку ймовірного порушення права на життя держава повинна дослідити власні дії з погляду дотримання гарантій статті 2 ЄКПЛ та провести ефективне розслідування.²²

Таким чином, навіть в умовах збройного конфлікту, що триває, Україна повинна вживати належних заходів для виконання своїх зобов'язань щодо гарантування права на життя. У цьому аспекті важливо вживати всіх доступних і необхідних заходів для захисту життя власних громадян та осіб, що опинилися на території України, зокрема й поранених та військовополонених, а також дотримуватися МГП при плануванні операцій. До того ж держава зобов'язана провести ефективне розслідування кожного випадку порушення права на життя, як от у випадках застосування сили, що призвела до загибелі цивільних. Невжиття відповідних заходів чи невиконання відповідних зобов'язань може мати наслідком порушення права на життя.

Імплементация права ЄС, відповідність законодавства та практики України принципам і нормам права ЄС щодо права на ЖИТТЯ

Як зауважила Європейська комісія: «Україна в цілому дотримується міжнародних документів з прав людини та ратифікувала більшість міжнародних конвенцій про захист основних прав».²³²⁴

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну негативно вплинуло на реалізацію основоположних прав громадянами України, зокрема тими, хто перебуває в районах активних бойових дій, на тимчасово окупованих територіях або поблизу них. Втім Європейська комісія констатувала, що Уряд України дотримується своїх зобов'язань

---

¹⁹ Лабораторія законодавчих ініціатив, Transparency International, ZMINA, Адвокати майбутнього та Асоціація правників України. Тіньовий звіт до розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році. Ст. 306. URL: <https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2024/09/tinovyj-zvit-rozdil-23-yes-ukrayina.pdf>

²⁰ *Ilascu and Others v Moldova and Russia*, No. 48787/99, § 312, 8 July 2004

²¹ *McCann and Others v. the United Kingdom*, 27 September 1995, §§ 194, 201, Series A no. 324; *Andronicou and Constantinou v. Cyprus*, 9 October 1997, § 171, Reports of Judgments and Decisions 1997-VI

²² *Al-Skeini and Others v. the United Kingdom* [GC], cited above, §§ 163-167, *Hanan v. Germany*, cited above, §198-201

²³ European Commission. Ukraine 2023 Report. Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. 2023 Communication on EU Enlargement policy (hereinafter – Ukraine 2023 Report). Page 6. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf

²⁴ Україна ратифікувала основні міжнародні конвенції, які містять норми щодо захисту права на життя, включаючи, зокрема, ЄКПЛ та МПГПП, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Конвенцію ООН про права дитини

щодо поваги до основоположних прав людини та продовжує докладати зусиль задля подальшого приведення законодавства у відповідність до міжнародних стандартів та *acquis* ЄС.²⁵

Як зауважено вище, принцип поваги до прав людини є складовою спільних цінностей та суттєвих елементів, закріплених в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС. Водночас набуття повноправного членства в ЄС передбачає виконання країною-кандидатом вимог так званих Копенгагенських критеріїв, до яких, серед іншого, належать досягнення стабільності інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, дотримання прав людини, повагу і захист прав меншин (політичний критерій), здатність брати на себе не тільки права, а й обов'язки, пов'язані з набуттям членства в ЄС (критерій членства), а також відданість країни-заявниці цінностям ЄС, вказаним у ст. 2 Договору про ЄС, неухильне дотримання їх на практиці (ціннісний критерій).

Відповідно, адаптація законодавства України до *acquis* ЄС виступає пріоритетною складовою процесу інтеграції України до ЄС, втім не менш важливим є дотримання політичних цілей та відданість основним принципам та цінностям ЄС, що включають верховенство права та повагу до основоположних прав людини, що на практиці складніше досягти.

Що стосується адаптації законодавства, то попри повномасштабне вторгнення, станом на сьогодні, Україна вже має певний рівень імплементації права ЄС та європейських стандартів у сфері основоположних прав.

Беручи до уваги контекст російської агресії проти України та масштабні порушення прав людини, включаючи порушення права на життя, українське законодавство про права потерпілих має бути повністю приведенне у відповідність до Директиви 2012/29/ЄС про права потерпілих та Директиви Ради ЄС 2004/80/ЄС про відшкодування шкоди жертвам злочинів. На цьому наголосила і Єврокомісія у своєму звіті.²⁶

Директива 2012/29/ЄС про права потерпілих значно посилює права потерпілих та членів їхніх сімей на інформацію, а також підтримку та захист. Вона також посилює процесуальні права потерпілих у кримінальному провадженні та вимагає, щоб держави забезпечили належне навчання щодо потреб потерпілих для тих посадових осіб, які можуть контактувати з потерпілими. Також Директива 2012/29/ЄС про права потерпілих включає спеціальні положення щодо дітей (статті 22, 23 і 24), які мають особливі потреби в захисті через їхню вразливість до вторинної та повторної віктимізації, залякування та помсти.

Національні стандарти забезпечення участі потерпілої особи у кримінальному провадженні загалом відповідають нормам Директиви 2012/29/ЄС. Більшість положень згаданої директиви відображені у відповідних положеннях КПК України (серед іншого, ст. 27, яка гарантує гласність і відкритість судового провадження, ст.ст. 56 та 60, які закріплюють права потерпілого та заявника на етапі звернення до відповідних органів,

---

²⁵ European Commission. Ukraine 2023 Report. Pages 38-39.

²⁶ European Commission. Ukraine 2023 Report. Page 51.

ст. 127 щодо відшкодування шкоди потерпілому, ст. 225, 232, ст.ст. 352-354 КПК України щодо можливості проведення допиту під час досудового розслідування в судовому засіданні, а також допиту і впізнання в режимі відеоконференції, ч. 11 ст. 615 КПК України щодо можливості використання у суді показань, отриманих на досудовому розслідуванні), а також у Законі України «Про безоплатну правничу допомогу» та Законі України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

Проте ключовим питанням є практична імплементація загаданих положень, а також існування певних прогалин та недоліків у контексті забезпечення гарантій та прав потерпілих. Зокрема, право на інформування потерпілої особи про її процесуальні права здійснюються формально, шляхом підписання пам'ятки, але зазвичай без її належного роз'яснення. Потерпілі від насильницьких злочинів не віднесені до категорій осіб, які мають право на безоплатну правничу допомогу. Також відсутні чіткі стандарти щодо інформування потерпілого про хід розслідування, яке здебільшого відбувається виключно після звернення потерпілого.

Існують також перешкоди й у реалізації права потерпілих на переклад, адже у законодавстві відсутні норми щодо права оскаржити рішення про відмову у наданні усного чи письмового перекладу, що передбачено ст. 7 Директиви 2012/29/ЄС.

Так само неповними є положення щодо інформування потерпілих про їх право на доступ до служб підтримки, адже хоч в Україні був створений Координаційний центр підтримки потерпілих і свідків,²⁷ але право потерпілих щодо отримання інформації безпосередньо у законодавстві не закріплено. Водночас система підтримки потерпілих і свідків ще належним чином не функціонує, адже перебуває у стані формування.²⁸

Що стосується заходів захисту потерпілих від злочинів, то на практиці вони застосовуються не часто, що частково зумовлено недостатньо чіткими законодавчими механізмами, неналежним матеріально-технічним забезпеченням правоохоронних органів і судів, низьким рівнем підготовки кадрів та відсутність системного підходу до захисту потерпілих.²⁹ Водночас ст. 20 «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» вимагає існування наявності *реальної загрози* життю, здоров'ю, житлу і майну особи як підставу для вжиття заходів захисту. Відповідно, відсутність «реальної загрози», що є оціночним поняттям, на практиці обмежує можливість застосування заходів захисту і фактично не відповідає вимогам Директиви 2012/29/ЄС, адже положення останньої передбачають проведення своєчасної індивідуальної оцінки при обранні конкретних спеціальних заходів захисту.

---

²⁷ Наказ Генерального прокурора від 11.04.2023 № 103 «Про організацію роботи органів прокуратури з питань підтримки потерпілих і свідків воєнних та інших міжнародних злочинів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0103905-23#top>

²⁸ Офіс Генерального прокурора. «Долучайсь до розвитку системи підтримки потерпілих і свідків: оголошено набір у регіональні відділи» від 22.08.2024. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/dolucaisya-do-rozvitku-sistemi-pidtrimki-poterpilix-i-svidkiv-ogoloseno-nabir-u-regionalni-viddili>

²⁹ Експертний центр з прав людини. Дослідження «Права потерпілих від насильницьких злочинів в Україні: міжнародні стандарти та національні практики». 2020. Ст. 18-19. URL: <https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2020/12/Final-Ukraine-version.pdf>

Також існує необхідність удосконалення положень щодо права на компенсацію та удосконалення механізму компенсації шкоди. Хоч нормами ст. 124 КПК України передбачено компенсацію потерпілому коштам Державного бюджету України у разі відсутності коштів у обвинуваченого, проте закон щодо відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень все ще не прийнятий. Відповідний проєкт Закону про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень № 3892 було знято з розгляду,³⁰ водночас інші законопроєкти, що стосуються механізму компенсації шкоди доповнюють положення проєкту закону № 3892, який є базовим та містить основні положення.³¹

Оцінюючи відповідність практики України принципам і нормам права ЄС щодо права на життя варто звернути увагу на проблеми та виклики, що пов'язані з виконанням зобов'язань, що пов'язані з розслідуванням порушень права на життя.

Основними проблемами, які залишаються на посиленому контролі Комітету Міністрів Ради Європи (КМ РЕ) є:

- відсутність ефективних розслідувань заявлених злочинів; неспроможність наглядових органів забезпечити ефективний контроль за проведенням розслідувань (*Khaylo group*);
- неспроможність захистити журналіста, життя якого загрожувала небезпека та неефективне розслідування його вбивства (*Gongadze v. Ukraine*);
- відсутність ефективних розслідувань насильницьких дій проти заявників, у тому числі щодо можливих мотивів расової чи релігійної ненависті (*Fedorchenko and Lozenko group*);
- непроведення ефективного розслідування смертей під час проходження військової служби (*Shevchenko v. Ukraine*).³²

Так, у групі справ *Khaylo v. Ukraine*, яка є провідною справою для 80 повторюваних справ, було наголошено на наступних недоліках: неодноразові відмови в порушенні кримінальної справи; незабезпечення збереження первинних доказів та доказів, зібраних під час розслідування; низька якість судових експертиз; недостатньо ретельне розслідування справ; численні та повторювані порушення процесуального законодавства; неспроможність усунути суперечності в доказах та надати узгоджені висновки, а також значні необґрунтовані затримки у розгляді справ; недостатня неупередженість розслідувань.³³

Іншим недоліком є надмірна тривалість розслідування. Навіть після винесення рішень ЄСПЛ розслідування у багатьох справах все ще триває без остаточного результату, а відтак справи продовжують знаходитися на контролі Комітет Міністрів Ради Європи (КМ РЕ).

---

³⁰ https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69541

³¹ ЮрФем. «Законопроєкти про компенсацію потерпілим від насильницьких злочинів: аналіз положень та доцільність прийняття» від 12.06.2023. URL: <https://jurfem.com.ua/zakonoprojekty-pro-kompensatsiyu/>

³² Department for the Execution of Judgments of the European Court of Human Rights. Main Issues. Ukraine. URL <https://rm.coe.int/mi-ukraine-eng/1680a23caf>

³³ HUDOC-EXEC. *Khaylo v. Ukraine*. URL: <https://hudoc.exec.coe.int/eng?i=004-33459>

До прикладу, у вересні 2023 року за результатами розгляду справи *Yukhymovych v. Ukraine* КМ РЕ висловив стурбованість, що через понад 23 роки після вбивства сина заявника, розслідування щодо застосування з боку міліції сили зі смертельними наслідками під час спроби затримання, ще не завершено.³⁴ До того ж Україна досі не виконала всіх вимог КМ РЕ щодо виконання рішення у резонансній справі *Gongadze v. Ukraine*. КМ РЕ із глибоким занепокоєнням зазначив, що через 20 років після викрадення та вбивства пана Гонгадзе провадження досі триває і в ньому не було досягнуто відчутного прогресу. Відповідно до останнього повідомлення Уряду України, станом на січень 2022 року розслідування у справі щодо підбурювання та організації вбивства пана Гонгадзе все ще тривало, втім особи підозрюваних не були встановлені.³⁵

Наявність значної кількості рішень проти України, в яких встановлено порушення права на життя через неефективне розслідування, свідчить про існування системної проблеми, зумовленої недотриманням процесуальних стандартів, а відтак підкреслює необхідність продовження реформ у правоохоронній системі.

Питання ефективності розслідування набуває ще більшої актуальності з огляду на триваючу російську агресію проти України та необхідність проведення розслідувань міжнародних злочинів, вчинених в Україні.

Правозахисники вже наголошували на низці недоліків й у кримінальних провадженнях, що стосуються розслідування воєнних злочинів, вчинених після 24 лютого 2022 року, а саме на таких недоліках як: затримка у початку розслідування; непроведення першочергово необхідних слідчих дій або недбале їх проведення; відсутність ретельності та своєчасності щодо проведення низки слідчих дій; втрата доказів, хаотичне, непослідовне і безсистемне зберігання матеріалів; непроведення експертиз; невиправдані затримки; формальність розслідування; необґрунтована і неодноразова зміна підслідності; недосвідченість слідчих, зокрема у сфері знань МГП; ігнорування клопотань сторони потерпілого про проведення слідчих дій. Крім того, було відзначено, що прослідковуються й проблеми у комунікації правоохоронних органів із потерпілою стороною та пасивність у проведенні слідчих дій.³⁶

Попри те, що були вжиті заходи щодо механізму підтримки постраждалих від найтяжчих міжнародних злочинів, наразі відсутній системний підхід по роботі з постраждалими особами. Через відсутність узагальнених підходів до роботи з постраждалими від найтяжчих міжнародних злочинів, які зокрема захищають потерпілих від ризику повторної травматизації, а також дієвих заходів для захисту, не кожен постраждалий готовий брати участь у процесі.³⁷ Проте саме забезпечення

---

³⁴ HUDOC-EXEC. *Yukhymovych v. Ukraine*. URL: <https://search.coe.int/cm?i=0900001680ac9e8d>

³⁵ HUDOC-EXEC. *Gongadze v. Ukraine*. URL: <https://hudoc.exec.coe.int/eng?i=004-31344>

³⁶ УГСПЛ. Дослідження «Міжнародні злочини в Україні: огляд національного розслідування та судової практики». 2023. Ст. 55-82. URL: https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/International_crim_ukr_A4-DLYA-ONLAYN-PUBLIKATSIYI-3.pdf

³⁷ ULAG. Оцінка потреб правової системи України: Забезпечення якісного правосуддя для постраждалих від війни та уцілілих. 2024. Ст.154-156. URL: <https://ulag.org.ua/uk/reports-and-materials/needs-assessment-ukraines-justice->

ефективного захисту прав та інтересів потерпілих та свідків є необхідними для надання ними показань і доказів вчинених злочинів та подальшого притягнення до відповідальності винних.

Враховуючи масштаби та тяжкість скоєних воєнних злочинів, постійно зростає потреба у зміцненні потенціалу та підвищенні компетенції, експертних знань правоохоронців та суддів для проведення ефективного розслідування, переслідування та судового розгляду міжнародних злочинів. Можна констатувати, що Україна систематично вживає заходів для вдосконалення правоохоронної та судової системи, що зумовлено необхідністю реагувати на нові виклики та загрози. Втім, продовжує залишатися актуальною потреба вжиття додаткових заходів посилення спроможності для здійснення ефективного розслідування і справедливого правосуддя, спрямованих, серед іншого, на усунення виявлених недоліків у розслідуваннях злочинів, в тому числі тих, що пов'язані із забезпеченням прав потерпілих.

Висновки та рекомендації

1. Принцип поваги до прав людини є одним з основних принципів та спільних цінностей ЄС, які є обов'язковими для держав-членів ЄС, а відтак стосується й кандидатів на членство в ЄС. Констатовано, що Україна дотримується своїх зобов'язань щодо поваги до основоположних прав людини та продовжує докладати зусиль задля подальшого приведення законодавства у відповідність до міжнародних стандартів та *acquis* ЄС.

2. Водночас продовжує існувати необхідність поліпшення інституційної та правової спроможності захисту прав людини, включаючи підходи до захисту права на життя та ефективного розслідування порушень права на життя, адже, відповідно до критеріїв вступу до ЄС, лише країна, яка забезпечує належний рівень дотримання основоположних прав людини, може стати повноправним членом ЄС.

3. Розв'язанню структурної проблеми неефективності розслідувань порушень права на життя і виконанню процесуальних вимог у таких кримінальних розслідуваннях сприятимуть наступні загальні рекомендації:

- подальше реформування правоохоронного сектору з метою впровадження на практиці ефективних стандартів розслідування з урахуванням міжнародних стандартів, *acquis* ЄС та практики ЄСПЛ, визначення стратегії розслідування злочинів, які тривають, після виявлення недоліків, встановлених у рішенні ЄСПЛ в індивідуальних справах;
- розробка та імплементація методичних рекомендацій щодо структурованого підходу до розслідування, визначення орієнтовного переліку необхідних слідчих дій для подальшого відстеження їх виконання та визначення стратегії розслідування;

- гармонізація українського кримінального законодавства з міжнародними стандартами та практикою збору доказів, зокрема щодо даних з відкритих джерел, підходів щодо тривалого зберігання доказів та запобігання їх втраті задля ефективного розслідування та забезпечення відповідальності за найтяжчі міжнародні злочини;
- вжиття практичних заходів щодо автоматичного набуття статусу потерпілого з моменту подання заяви та заходів щодо належного роз'яснення прав та обов'язків потерпілих, розробка чітких стандартів інформування потерпілого про хід розслідування;
- забезпечення ефективного захисту прав та інтересів потерпілих та свідків впродовж всього періоду розслідування з метою уникнення повторної травматизації потерпілих і свідків (потерпіло-орієнтований підхід) та розробка методичних рекомендацій щодо особливостей захисту потерпілих від ретравматизації та повторної віктимізації;
- розробка комплексного закону для забезпечення прав та інтересів потерпілих від насильницьких злочинів, зокрема вразливих категорій потерпілих та/або прийняття змін до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» та КПК України, серед іншого, до ст. 56 КПК щодо права потерпілих від насильницьких злочинів на безоплатну правничу допомогу, в тому числі потерпілих від злочинів на ґрунті ненависті, ст. 243 КПК щодо права потерпілого залучати експерта для проведення експертизи на рівні зі стороною захисту та ст. 244 КПК щодо визначення потерпілого як суб'єкта звернення до слідчого судді з клопотанням про проведення експертизи у разі відсутності коштів чи з інших об'єктивних причин, зокрема у зв'язку із неякісною експертизою сторони обвинувачення, на рівні зі стороною захисту.

4. У частині розв'язання системної проблеми неефективності розслідування необхідно забезпечити виконання рішень ЄСПЛ щодо України, які перебувають на контролі Комітету Міністрів Ради Європи, включаючи наступні групи справ:

***а. Справа Gongadze v. Ukraine (Application No. 34056/02)** щодо неефективного розслідування вбивства журналіста, а також*

***Група справ Khaylo v. Ukraine (Application No. 39964/02)** щодо відсутності ефективного розслідування смертей родичів заявників, спричинених, зокрема, ДТП, протиправними діями приватних осіб або за інших нез'ясованих обставин*

- вжиття всіх необхідних і можливих заходів для прискорення тривалих розслідувань з метою їх завершення з урахуванням міжнародних стандартів та принципів, викладених у прецедентній практиці ЄКПЛ;
- вжиття заходів щодо запобігання знищенню та втраті матеріалів і документів у кримінальному провадженні, а також збереження доказів у справі;

- посилення дисциплінарної відповідальності слідчих та прокурорів за недотримання розумних строків досудового розслідування, втрату доказів та неналежне виконання своїх обов'язків.

b. Група справ *Mikhalkova and Others v. Ukraine (Application No. 10919/05)*, справа *Yukhymovych v. Ukraine (Application No. 11464/12)* щодо застосування сили з боку правоохоронців і відсутності ефективного розслідування смерті родичів заявників

Групи справ *Yuriy Illarionovich Shchokin v. Ukraine (Application No. 4299/03)* та *Matushevskyy and Matushevskaya v. Ukraine (Application No. 59461/08)* щодо смерті родичів заявників у виправній колонії та СІЗО, жорстокого поводження з ними, а також відсутності ефективного розслідування цих подій

- вжиття заходів щодо поглиблення знань правоохоронців щодо застосування сили під час затримання та арешту, протидії катуванню та іншим видам жорстокого поводження, з урахуванням міжнародних стандартів та практики ЄСПЛ;
- посилення ролі Державного бюро розслідувань як незалежного слідчого органу, що займається розслідуванням заяв про жорстоке поводження та застосування сили з боку правоохоронців, а також забезпечення повного та всебічного встановлення всіх обставин справи, включаючи походження тілесних ушкоджень або випадків смерті;
- ефективна імплементація «Custody Records» та карток фіксації тілесних ушкоджень у пенітенціарній системі, зокрема щодо уникнення випадків внесення даних, які є неточними, неповними або несвоєчасними та обміну даними між відповідальними органами;
- забезпечення безпеки осіб, які перебувають в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах або у місцях зі спеціальним режимом тримання, до прикладу, шляхом переведення в іншу устанovu;
- доступ незалежних судово-медичних експертиз тілесних ушкоджень та причин смерті.

c. Група справ *Fedorchenko and Lozenko v. Ukraine (Application No. 387/03)* щодо злочинів на ґрунті ненависті

- забезпечити ефективний моніторинг, аналіз та негайне реагування на мову ворожнечі, прояви расизму та нетерпимості, насильство на ґрунті нетерпимості та ефективно реагування на погрози насильства та погрози вбивством;
- розробка стандартів розслідування злочинів на ґрунті ненависті, врахування мотиву ненависті при кваліфікації злочину, вивчення фактів, що передували злочину на ґрунті нетерпимості, зокрема, попередні випадки переслідування жертв таких злочинів, погрози певним групам на відповідній території щодо майбутніх злочинів тощо;

- вдосконалення навичок збору доказової бази та здійснення практичних кроків для забезпечення доведення мотиву ненависті у зазначеній категорії злочинів;
- встановлення мінімальних стандартів чи оцінки індивідуальних потреб потерпілих від злочинів на ґрунті нетерпимості з метою запобігання повторній травматизації та ревіктимізації;
- забезпечити публікацію даних про стан розслідування злочинів на ґрунті ненависті з виокремленням даних за видами злочинів та захищеними ознаками.

d. Група справ *Arskaya v. Ukraine (Application No. 45076/05)* щодо неспроможності національних органів влади провести ефективні розслідування за фактами медичної недбалості (медичними установами та в рамках кримінальних проваджень)

- забезпечення ефективного та неупередженого розслідування заяв про медичну недбалість (медичними установами та в рамках кримінальних проваджень) та вжиття заходів щодо попередження прийняття поспішних рішень про закриття справи за відсутності складу злочину;
- доступ до незалежної судово-медичної експертизи причин смерті, альтернативної тій, що проводиться бюро судово-медичних експертиз, що перебувають у сфері управління МОЗ;
- забезпечення доступу до механізму компенсації у разі неефективного розслідування медичної недбалості.

e. Група справ *Shevchenko v. Ukraine (Application no. 32478/02)* щодо неефективного розслідування смерті військовослужбовця під час проходження служби

- забезпечити ефективне та незалежне розслідування смертей військовослужбовців під час проходження служби та вживати заходів щодо попередження прийняття поспішних рішень про закриття справи за відсутності складу злочину (наприклад, на підставі висновку про самогубство);
- забезпечити право потерпілого залучати експерта на договірних умовах на рівні зі стороною захисту;
- забезпечення доступу до механізму компенсації у разі неефективного розслідування смерті під час проходження військової служби.

5. У контексті подальшої адаптації національного законодавства та практики до *acquis* ЄС

З огляду на *Директиву 2012/29/ЄС про встановлення мінімальних стандартів щодо прав, підтримки та захисту потерпілих від злочину* та *Директиву Ради ЄС 2004/80/ЄС про відшкодування шкоди жертвам злочинів*

- прийняття законопроєкту про права потерпілих та/або удосконалення переліку прав потерпілого (-ої), шляхом його деталізації, зокрема щодо права

на отримання інформації про право звернутися до спеціалізованих служб підтримки, права на безоплатну правничу допомогу, права на отримання компенсації, права на користування послугами перекладача, в тому числі під час подання заяви про вчинення кримінального правопорушення, права на забезпечення захисту;

- удосконалення практичної імплементації процедури забезпечення захисту потерпілих та свідків з урахуванням міжнародних стандартів та рекомендацій, забезпечення оперативного реагування на реальні загрози життю, здоров'ю, житлу та майну;
- прийняття проекту Закону України «Про внесення змін до статті 214 Кримінального процесуального кодексу України та деяких законів України щодо удосконалення процедури забезпечення заходів безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» (реєстр. №9655 від 28.08.2023 р.);
- впровадження механізму компенсації потерпілих від насильницьких злочинів, включаючи випадки коли обвинувачений є громадянином іншої держави;
- прийняття проекту Закону України «Про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень» (реєстр. № 3892 від 17.07.2020 р.).

З огляду на *Директиву 2013/32/ЄС про загальні процедури надання та позбавлення міжнародного захисту*

- дотримання принципу заборони примусового повернення чи примусового видворення у разі якщо існує загроза життю особи, яка звертається із заявою про надання захисту;
- удосконалення законодавства України, що регулює відносини у сфері міжнародного захисту, політики щодо протидії та боротьби з нелегальною міграцією, незаконним переправленням нелегальних мігрантів через державний кордон та торгівлею людьми;
- співпраця на двосторонньому, регіональному та міжнародному рівнях з метою запобігання порушенню права на життя мігрантів та біженців та дотримання міжнародних стандартів, міжнародного права прав людини, а також норм міжнародного права, що регулюють статус біженців та шукачів притулку.

З огляду на *Регламент (ЄС) 2019/125 Європейського Парламенту та Ради від 16 січня 2019 року щодо торгівлі певними товарами, які можуть бути використані для смертної кари, катувань або інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведіння та покарання, а також Директиву (ЄС) 2017/541 Європейського Парламенту та Ради від 15 березня 2017 року про боротьбу з тероризмом, що замінює Рамкове рішення Ради 2002/475/JHA та вносить зміни до Рішення Ради 2005/671/JHA*

- забезпечити розробку законопроекту та необхідних нормативно-правових актів для імплементації Регламенту (ЄС) 2019/125 Європейського Парламенту

та Ради від 16 січня 2019 р. щодо торгівлі певними товарами, які можуть бути використані для смертної кари, тортур або інших видів поведження чи покарання;

- забезпечення ефективного застосування кримінально-правових механізмів щодо попередження і боротьби з тероризмом, торгівлею та використанням товарів, що можуть бути використані для смертної кари, катувань або інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання, а також ефективного розслідування таких злочинів у цій сфері;
- посилення двостороннього, регіонального та міжнародного співробітництва у цій сфері, зокрема співробітництво із залученням Європолу, зокрема, стосовно: обміну найкращими практиками, в тому числі щодо методик розслідування, збору доказів та питань, пов'язаних із захистом свідків та потерпілих.

З огляду на Регламент (ЄС) 2019/1239 Європейського Парламенту та Ради від 20 червня 2019 р. про запровадження системи Європейського морського "єдиного вікна" та скасування Директиви 2010/65/ЄС та Делегований Регламент Комісії (ЄС) 2023/205 від 7 листопада 2022 р., що доповнює Регламент (ЄС) 2019/1239 Європейського Парламенту та Ради щодо створення набору даних про європейське морське єдине вікно та внесення змін до його Додатка

- прийняття проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо регулювання діяльності у сфері охорони життя та пошуку і рятування людей на морі» (реєстр. № 9283 від 10.05.2023 р.).